

пов'язаний із системою церковно-духовних закладів, що протягом століть готували також і вчителів для шкіл, а другий – більш наближений до академічної школи, формування якої розпочалося в другій половині XIX ст. І в першому, і в другому випадку система підготовки вчителів музики і співу будувалася на засвоєнні практичних навичок, що здійснювалися безпосередньо в процесі роботи. У кінцевому результаті навчання зводилося до вивчення церковних піснеспівів, диригентської техніки та основ теорії музики.

Позитивним фактором, що якісно впливав на рівень підготовки та забезпеченість вчителями співу не тільки міських, але й сільських шкіл, у даний період стало збільшення кількості навчальних закладів та відкриття нових.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кузьмин Н.Н. Учительские семинарии России и их место в подготовке учителей начальной школы (Лекции по истории педагогики). – Курган, 1970.
2. Прибавление к Подольским епархиальным ведомостям. – 1884. – № 17. – С. 337-342.
3. Прибавление к Подольским епархиальным ведомостям. – 1884. – № 22. – С. 439-448.

Marya Kuziv

THE SINGING PREPARATION IN THE EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF SOUTH-WESTERN PODILLYA AT THE END OF XIX – BEG. OF XX TH CENTURY

The theoretical and methodical principles of singing teaching in the educational institutions of Podillya at the end of XIX – beg. of XX th century are given in the article.

Марія Іздепська-Новіцька

ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ХОРОВИХ ГУРТКІВ У ЗАХІДНОМУ ПОДІЛЛІ В 20–30-Х РОКАХ XX СТОЛІТТЯ

У статті висвітлюється роль та значення просвітницьких музичних гуртків у процесі піднесення хорового виконавства у Західному Поділлі в 20-30-х роках XX ст., а також звертається увага на особливості підбору репертуару для них.

Інтенсифікація духовного життя українського суспільства, яка спостерігається протягом останніх десятиліть, вимагає цілісного осмислення і детального аналізу окремих складових національної культурної спадщини. Передусім це стосується вивчення історії і динаміки соціокультурних процесів, які відбувалися в тому чи іншому регіоні, враховуючи їхню локальну специфіку та особливості, що проявляються в історичному аспекті.

Музикознавча література ще недостатньо висвітлює проблеми функціонування музичних гуртків, що існували при читальнях товариства «Просвіта» у Західному Поділлі в 20-30 рр. XX ст. У радянський період ця проблема з ідеологічних причин замовчувалася і мало висвітлювалася, оскільки ці осередки сприяли формуванню національної свідомості і самобутності в умовах чужоземного поневолення. Частково ці питання порушувалися у спогадах емігрантів, котрі публікувалися в історично-мемуарних збірниках, виданих заходами НТШ ім. Шевченка (серія «Український Архів»), «Шляхами Золотого Поділля», а також в окремих публікаціях з історії музичного руху Галичини П.Медведика [19], І.Скочиліяса, [22] М.Черепанина [23] та ін. Проте ці праці висвітлюють музичне життя Західного Поділля фрагментарно, без використання конкретних фактів.

Мета даної статті – відтворити на основі конкретних архівних джерел та періодичних видань музичне життя Західного Поділля у 20-30-х роках ХХ ст. Основні завдання, які випливають з мети, полягають у висвітленні значення музичних осередків товариства «Просвіта» зазначеного періоду і їхньої ролі у піднесенні хорового виконавства та особливостей підбору виконавського репертуару.

Після закінчення Першої світової війни Галичина знову була поділена між її сусідами – Польщею, Чехо-Словаччиною і Румунією, де окупаційні режими продовжували проводити жорстку антинаціональну політику.

Територія Західного Поділля, як і вся Галичина та Волинь, опинилася в межах Польщі. Згідно із Польською Конституцією українці набували рівних прав перед законом із титульною нацією: право на освіту, мову, шкільництво, свободу віросповідання. Проте можновладці ніколи не дотримувалися згаданих зобов'язань, а переважно вдавалися до насильницької полонізації українського населення: вводили польську мову в усіх установах, школах, вилучали історію та географію України з навчальних програм, ліквідували українську кафедру у Львівському університеті, ввели сувору цензуру на українську пресу та книги [1, 210].

Через те у 20-30-х роках ХХ ст. у Західному Поділлі найбільш впливовою українською культурно-мистецькою інституцією стало товариство «Просвіта». Це була широко розгалужена українська громадська організація, завдання якої полягало в тому, щоби розвивати національно-культурний рівень місцевих жителів засобами різного роду колективів: хорових, оркестрових, театральних тощо.

Діяльність гуртків перебувала під постійним наглядом польської окупаційної влади. На весь репертуар художніх колективів треба було мати дозвіл від повітового старости. До заяви про проведення будь-якого заходу вимагалось латинськими літерами додавати зміст доповіді, повну програму, а також текст усіх віршів, пісень чи прозових творів, що мали виконуватися. Найвищими повітовими особами містечок чи сіл – старостами – у переважній більшості були польські шовіністи, що вороже ставилися до українців. Через те деякі мистецькі заходи важко було організувати. Проведення більшості заходів залежало від настрою, примх, характеру та політичних переконань старости. Тому просвітяни утримували на свої кошти постійного урядовця, який цензурував тексти театральних вистав, концертів, промов, декламацій на предмет відсутності антипольських настроїв. Після закінчення концерту поліцейський, який обов'язково мав бути присутній на ньому, складав рапорт повітовому старості про проведення заходу (в разі відхилення від програми він був уповноважений припинити захід).

Незважаючи на такі утиски, участь співаків і музикантів у гуртках при читаннях «Просвіти» була престижною і почесною. «Це була творча праця, що захоплювала нас усіх, єднала і виховувала» [22, 459].

Просвітянські хори, керовані здебільшого талановитими ентузіастами – аматорами, що працювали добровільно, були зразком виконання обробок українських народних пісень, творів професійних та аматорських композиторів у концертах та національних святах. У репертуарі цих колективів значне місце займала духовна музика, оскільки їхні учасники були основою церковних хорів, а також і світські твори українських композиторів.

Треба зазначити, що під час Першої світової війни і декілька років опісля діяльність просвітницьких товариств була серйозно загальмована, а в багатьох місцях припинена, отож на початок 20-х років припадає період відновлення набутих до війни просвітницьких традицій. Львівська газета «Діло» від 12 січня 1924 р. повідомляла, що у Тернопільському повіті відновлено понад 50 читалень «Просвіти» (на 78 громад) і щонайменше 40 із них працюють надзвичайно плідно. Невдовзі відбувся в Тернополі концерт «Просвіти», у якому виступили хори «Тернопільського Бояна» (керівник В.Безкоровайний) та «Міщанського братства» (керівник В.Басса), а також солістка – сопрано Марія Гіряк [17].

Значними подіями у культурно-мистецькому житті просвітян були концерти, пов'язані з пам'ятними датами Т. Шевченка, І.Франка, Лесі Українки, Ю.Федьковича, Б.Лепкого, І.Мазепи, і з ювілеями «Просвіти» тощо.

Галичани з великим пієтетом ставилися до духовних провідників своєї нації, через те майже у кожній хаті поруч з іконами святих можна було побачити їхні портрети.

Однією з найбільш поширених форм у першій половині ХХ ст. були збірні концерти-академії, що присвячувалися певним урочистим нагодам. У їхніх програмах практикувалися так звані «відчити» – виголошення текстів на конкретну тематику, декламації, виступи хорових та інструментальних колективів.

Серед них найбільш пошановуваним був Т.Шевченко. Його творчість стала для окупованих поляками українців засобом демонстрації єдності і самодостатності народу, що прагне творити своє національно-політичне та культурне життя. Саме тому щорічні Шевченківські урочини мали значення однієї з найбільших культурно-мистецьких подій року, викликали значне зацікавлення у виконавців і слухачів. До участі в них залучалися аматорські хори, інструментальні ансамблі чи оркестри, співаки та декламатори.

Так, 26-го квітня 1925 р. у с.Буцнів, що поблизу Тернополя, відбувся Шевченківський концерт, у якому місцевий мішаний хор виконав твори «Думи мої», «На городі коло броду», «Чом так скрито» В.Матюка, та українські народні пісні «Бодай ся когут знудив» та «Била жінка мужика». У конкурсі взяв участь і дівочий ансамбль, що виконав стрілецьку пісню М.Гайворонського «Видиш, брате мій» та дві народні «Ой летіла горлиця» та «Там коло млина росте калина». Концерт завершився духовним гімном М.Лисенка на слова О.Кониського «Боже великий єдиний» та просвітницьким гімном «Учітеся, брати мої» (сл. Т.Шевченка) [2].

Близько трьохсот представників місцевої інтелігенції і міщанства зібралися в приміщенні спортивного товариства «Сокіл» 2 серпня 1925 р. у Підгайцях, щоб вшанувати 54-ту річницю смерті Т.Шевченка. Активісти «Просвіти» влаштували концерт, який закінчився виконанням «Заповіту» [3].

Необхідно зазначити, що у Підгайцях під час польської окупації у 20-х рр. Дмитро Блавацький, здібний диригент і великий поціновувач народної пісні, відновив роботу чоловічого церковного хору, а готуючись до Шевченківського концерту, організував мішаний хор, який виконав кантату М.Лисенка «Б'ють пороги» [20, 248].

Сольні партії в кантаті виконували запрошені зі Львова тенор П.Кліщ та бас Попель. Фортепіанний супровід виконувала дружина місцевого нотаріуса п. Левицька. Зрозуміло, що такий твір могли виконувати лише співаки, що оволоділи нотною грамотою і мали розвинуті вокально-хорові навички. Крім вище згаданої кантати, на цей час хор мав у своєму репертуарі і в'язанку стрілецьких пісень М.Гайворонського «Стрілецьким шляхом», «В горах грім гуде», «Жовнірські похорони», «Чого ти, серденько, тремтиш» Ф. Колесси, «Широкий луг», «Глибокий яр», «Ой, пуцу я кониченька» І.Воробкевича, «Гуляли, гуляли», «Ой, чого ти почорніло» та ін., що є свідченням достатньо високого фахового рівня диригента і його хору.

Відома Львівська оперна співачка Софія Коренець, піаністка Ірина Гаврилук та співак Лев Краснопера брали участь у Шевченківському концерті, який відбувся 24 червня 1928 р. у Новому Селі Скалатського повіту, що на Тернопільщині. Співачка виконала романси О.Нижанківського «І молилася я», «В неділеньку вранці», «Приснився сон», а Лев Краснопера заспівав «Гетьмани» М.Лисенка та арію «Ходи, цигане» з оперети «Маріца» І.Кальмана. У цьому ж концерті виступив і хор з с. Токи цього ж повіту під керівництвом М.Когут, який виконав українські народні пісні в обробці Я.Степового «Дзвони», «Почаївська Матір Божа», «Щедрик» в обробці М.Леонтовича, Г.Топольницького «Хустина». А хор з Нового Села (керівник Северин Краснопера) заспівав уривок з опери «Чорноморці» М.Лисенка. У концерті також взяв участь хор «Союзу Українок» під керуванням І.Сеника. У його виконанні прозвучала в'язанка українських народних пісень в обробці Ф.Колесси [16].

Подвижницька праця керівників аматорських колективів давала свої плоди. Репертуар Шевченківського концерту 24 березня 1929 р., виконуваний у м.Зборові, свідчить про належний мистецький рівень керівника хору п. Конопи, який підготував твори «Огні горять» та «Ой чого ти почорніло?» І.Воробкевича з чоловічим хором та «Прометей» К.Стеценка з мішаним. Значним досягнен-

ням зборівських аматорів був виступ інструментального квартету, який акомпанував співакці Куликовій при виконанні «Айстр» М.Лисенка [18].

У квітні 1931 р. Борщівська філія «Просвіти» влаштувала повітове свято на честь Т.Шевченка за участю місцевого «Бояна» та хорів із навколишніх сіл. Цього ж місяця в Борщівському народному домі було повторене Шевченківське свято, в якому брало участь п'ять сільських хорів, хор «Боян» з Борщова і три оркестри [1, 293].

Доказом високої свідомості просвітян Борщівщини було проведення урочистої академії на честь Ю.Федьковича на базі гуртка «Рідна школа», у програму якої входили твори хору при читальні «Просвіти» з Борщова (керівник Йосип Галацький) та виступи сільських хорів з Лановець і Кривча. У зимку 1934-1935 р. просвітяни влаштували 112 аматорських вистав, 6 Шевченківських концертів, 9 фестин, 10 просвітянських свят. Наступного, 1935 р. філія провела Шевченківське свято у присутності 1500 глядачів [22, 285].

Як видно із публікацій у пресі та з архівних матеріалів, в репертуарі просвітянських хорів поруч із авторськими творами на слова Т.Шевченка значне місце займали обробки українських народних пісень. Так, у селі Кровінка Тербовлянського повіту у 1932 р. в Шевченківському концерті було виконано твори «Заповіт», «Пташиний хор в діброві», «Ой з-за гори кам'яної», «Тиха нічка» [4], а в с. Смолянка Тернопільського повіту прозвучали хорові твори та обробки народних пісень «Заповіт», «Гандзя», «Ой, у саду, у саду», «Прощай, село рідненьке», «Стелися, барвінку», «Вкраїномати», «Боже Великий Єдиний» [5].

Аналогічний репертуар мав і просвітянський хор із с. Скоморохи Тернопільського повіту. Він виконував обробки українських народних пісень «Заповіт», «Грають сурми», «Реве та стогне Дніпр широкий», «Ой, не ходи, Грицю», «Ой, на горі василечки», «Вітер в гаї розмовляє», а духовий оркестр із цього ж села виконав в'язанку стрілецьких пісень «Як з Бережан до кадри», «Верховина» та національний гімн «Ще не вмерла Україна» [6].

У концерті філії «Просвіти» в честь Шевченківських роковин у виконанні місцевого хору прозвучали твори «Заповіт», «Ой, летіла горлиця», «Козаченьку, куди йдеш», «Птичий хор», «Піду в садочок, нарву квіточок», «Ой кум до куми», а місцевий духовий оркестр виконав твори «Як з Бережан до кадри» та «Дівча в сінях стояло» [7].

На належному мистецькому рівні була підготовлена концертна програма в Тернопільській філії «Просвіти». Тут у Шевченківському концерті, який відбувся 8 квітня 1933 р, виступив Тернопільський «Боян», що виконав твори «Заповіт» К.Стеценка та «Закувала зозуля» І.Березовського. У концерті брав участь і відомий галицький співак-тенор М.Скала-Старицький, який виконав романси «Минули літа» О.Нижанківського, «Як почувеш вночі» Д.Січинського, «Ой, чого ти почорніло», «Мені однаково» М. Лисенка. Йому акомпонувала піаністка С.Дзядів [8].

1934 рік у Західному Поділлі, як і в усій Галичині, пройшов під знаком святкування кількох знаменних дат. Серед них – 120-річчя від дня народження Т. Шевченка.

У цих мистецьких заходах брав участь хор Дмитра Котка, що мандрував у цей час Галичиною. У фондах державного архіву Тернопільської області збереглася програма концерту цього хору у с. Товстолуг (неподалік від Тернополя), що датується 18 березня 1934 р. У ній зафіксований наступний репертуар: «Заповіт», «Могила», «Широкий луг» (музика Д.Котка) у виконанні чоловічої групи хору; «Церква», «Ой Дніпре» у виконанні жіночої групи хору; «Ой, у полі річенька» О.Кошиця (мішаний хор), «Садок вишневий», «Ой, наїхали вози» Д.Котка у виконанні чоловічої групи хору [9].

Через декілька днів (25 березня 1934 р.) в с. Ігровиця Тернопільського повіту силами місцевих аматорів відбувся концерт, присвячений Шевченківським роковинам. У концерті прозвучали хорові твори «Ой, Морозе, Морозенку», «Косар» С.Людкевича, «Гетьмани» М.Лисенка, «Дніпро реве» Д.Січинського [10].

Ще один святковий концерт з нагоди ювілейної дати відбувся в Тернополі і засвідчив стабільність музичних уподобань місцевого населення: в ньому прозвучали увертюра до опери С.Гулака-Артемівського «Запорожець за Дунаєм» (духовий оркестр), «Заповіт» К.Стеценка (міша-

ний хор), «Фінале» Д.Січинського (чоловічий хор), «На Шевченкові роковини» (мішаний хор), «В'язанка українських народних пісень» (духовий оркестр) [11].

Досить активно місцеві осередки «Просвіти» долучалися до вшанування 100-літнього ювілею Ю. Федьковича (1934 р.).

З цієї нагоди просвітяни з с. Говилова Тереховлянського повіту 22 лютого 1934 р. підготували святкову концертну програму. У цьому концерті, крім читання поетичних творів ювіляра, прозвучали у виконанні місцевого хору українські народні пісні «Пряля» М. Леонтовича, «Чом так скрито» О.Нижанківського, «Пташиний хор» і «Ревуха», а духовий оркестр виконав вальс Й.Штрауса «Мрії» і «В'язанку українських народних пісень» [12].

Аналогічні святкування відбулися і с.Чистиліві Тернопільського повіту, де місцевий мішаний хор виконав обробки народних пісень «Як з Бережан до кадри», «Ой, нагнувся дуб широкий», «Слава нашим козаченькам» Р.Купчинського, «Тиха вода бережечки зносить» М.Леонтовича, а духовий оркестр представив на суд глядачів вальс «Мрії» Й.Штрауса, в'язанку стрілецьких народних пісень [13].

З нагоди святкування ювілею Ю.Федьковича відбулася музична академія у залі «Міщанського братства» в м.Тернополі 25 грудня 1934 р. У концертній частині цієї програми брали участь мішаний і чоловічий хори товариства «Просвіта» та духовий оркестр, що виконав увертюру «Довбуш і співаночки», мішаний хор виконав твори «Вкраїна-мати», «Ой, горе тій чайці», «Рута» в обробці М.Лисенка, а чоловічий – «Садок вишневий» І.Воробкевича, «Засяло сонце золоте» І.Недільського, «Золоті зорі», «Гуляли» О.Нижанківського [14].

Вищезазначені програми аматорських художніх колективів Західного Поділля засвідчують чітке спрямування на пропаганду як авторських творів вітчизняних композиторів, так і обробок українських народних пісень. Функціонування традиційних для Західного Поділля форм хорового аматорського руху було підпорядковане справі розвитку, захисту, збереження та практичного здійснення національно-культурних ідеалів, спрямовувало хорове мистецтво у природне, улюблене для галицького люду русло. Репертуарна політика місцевих колективів сприяла формуванню та зміцненню української національної ідеї в період перебування під польською владою, робила культурно-мистецьке товариство «Просвіта» найдієвішою формою у цих процесах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Головин Б. Просвіта: історія та сучасність (1868-1998) // Збірник матеріалів та документів / Ред. О.Герман. – Київ: Веселка, 1992.
2. ДАТО. – Ф. 294. – Оп. д. 2. – С. 28-30.
3. ДАТО. – Ф. 231. – Оп. 1. – Спр. 727. – С. 68 (пов.).
4. ДАТО. – Ф. 294. – Оп. 1. – Спр. 24. – С. 10.
5. ДАТО. – Ф. 3. – Оп. 2. – Д. – 324. – С. 67.
6. ДАТО. – Ф. 3. – Оп. 2. – Спр. 324. – С. 69.
7. ДАТО. – Ф. – Оп. 2. – Спр. 324. – С. 22.
8. ДАТО. – Ф. 3. – Оп. 2. – Спр. 324. – С. 26.
9. ДАТО. – Ф. 3. – Оп. 2. – Спр. 363. – С. 3.
10. ДАТО. – 83. – Оп. 2. – Спр. 363. – С. 38-45.
11. ДАТО. – Ф. 3. – Оп. 2. – Спр. 361. – С. 11.
12. ДАТО. – Ф. 317. – Оп. 1. – Спр. 5. – С. 8.
13. ДАТО. – Ф. 3. – Оп. 2. – Спр. 361. – С. 40.
14. ДАТО. – Ф. 3. – Оп. 2. – Спр. 361. – С. 13.
15. Діло. – 1928. – Ч. 187. – С. 4.
16. Діло. – 1929. – Ч. 8. – С. 4.
17. Діло. – 1929. – Ч. 82. – С. 5.
18. Медведик П. Діячі української музичної культури // Записки НТШ. Праці музикознавчої комісії / Ред. тому: О.Купчинський, Ю.Ясиновський. – Львів, 1993. – Т. ССХХVI.

19. Мостовий О. Музично-співацьке життя м. Підгаєць // Підгаєцька земля: історико-мемуарний збірник НТШ / Ред. Т.Гунчак. – Нью-Йорк–Париж–Сідней–Торонто, 1980. – Т. XXIV. – С. 348.
20. Назарко І. Товстолуг // Шляхами Золотого Поділля. УА. – Т. 3. Філадельфія, 1983. – С. 459.
21. Скочиляс І. Літопис Борщівщини: Історико-краєзнавчий збірник. – Борщів: КТ «Джерело», 1994. – Вип. 5. – С. 285.
22. Черепанин М. Музична культура Галичини. – К.: Вежа, 1997.

Maria Izdepska-Novitska

THE ENLIGHTENING ACTIVITY OF CHORUS CIRCLES IN WESTERN PODILLYA IN THE 20–30-TH YEARS OF THE 20-TH CENTURY

The article elucidates the role and meaning of enlightening circles in the process of choral activity's relation in Western Podillya in 20th – 30th of the 20th century, and also the great attention is paid to the selection of repertory for them.

Віолетта Дутчак

МИСТЕЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЙОСИПА ГОШУЛЯКА В КОНТЕКСТІ БАНДУРНОГО МИСТЕЦТВА ДІАСПОРИ

У статті розглядаються життєвий шлях і основні творчі здобутки відомого українського співака, уродженця Західного Поділля Йосипа Гошуляка крізь призму його мистецьких контактів у діаспорі з колективами бандуристів і окремими постатями виконавців (Г.Китасти́м, Б.Шарком, І.Задорожним та ін.). Аналізується також творчість співака, споріднена з традиційним кобзарським репертуаром.

Серед багатьох актуальних проблем сучасного українського музичного мистецтва важливим залишається визначення ступеня спадкоємності мистецьких традицій як регіональних, так і загальнонаціональних у творчості виконавців і композиторів теренної та еміграційної України. Творчість представників діаспори раніше або взагалі не розглядалася музикознавцями і культурологами, оскільки перебувала під негласним табу, або висвітлювалася однобічно (чи категорично відірвано від загальноукраїнських процесів, чи без належної об'єктивності та урахування загальної цілісної картини функціонування різних сфер музичного мистецтва діаспори). Проголошення незалежності держави, налагодження щільних творчих і наукових контактів із зарубіжжям, видання в останні роки численної літератури, повернення в Україну з-за кордону багатьох культурних цінностей дозволяють поступово створити сукупну картину діяльності українських митців у еміграції, створити наукове підґрунтя для дослідження у цьому напрямі. Значну інформативну цінність для цього складає також мемуарна література відомих діячів української діаспори, зокрема диригента Олександра Кошиця [3; 4; 5], співаків Модеста Менцинського [8], Ірини Маланюк [7], Володимира Луціва [6], Йосипа Гошуляка [2] та ін.

Метою пропонованої статті є визначення сфер дотичності та мистецької співпраці відомого співака, уродженця Західного Поділля Йосипа Гошуляка і бандуристів української діаспори. Пошуковими завданнями, відповідно до мети є аналіз життєвого і творчого шляху співака, його просвітницької діяльності у культурному просторі спільних творчих проєктів із колективами і окремими виконавцями, які представляють бандурне мистецтво української діаспори (Капелою бандуристів ім. Т.Шевченка, Григорієм Китасти́м, Богданом Шарком, Володимиром Божиком, Іваном Задорожним та ін.). Одночасно здійснюється також аналіз репертуару співака у контексті його наближеності до епічного та пісенного жанрів кобзарства. Матеріалом дослідження першочергово послужили особисті спогади і листування Йосипа Гошуляка [2], репертуар співака, вміщений у збірнику «Пісні, думи